

І. Г. Єрмаков,
кандидат історичних наук,
Д. О. Пузіков

ЖИТТЄТВОРЧІ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

В статтє раскрыта сущность, структура и функции жизне-творческих компетенций личности. Дано определение основных понятий. Обоснована значимость жинетворческих компетенций для развития жизненной компетентности, индивидуально-личностного жинетворчества.

The article is exposed essence, structure and functions of lifecreation's competencies of personality. Determination of basic concepts is given. Meaningfulness of lifecreation's competencies is grounded for development of life competence, individually-personality.

Продуктивне наукове вивчення явища «життєва компетентність» особистості неможливе без дослідження життєтворчих компетенцій, які становлять стрижневу основу життєвої компетентності, дають відповідь на запитання: заради чого? навіщо? для вирішення яких життєвих цілей і завдань потрібна людині життєва компетентність?

Подальше вивчення життєтворчих компетенцій сприятиме формуванню найбільш адекватних і продуктивних освітніх, соціально-педагогічних та психолого-педагогічних технологій розвитку життєвої компетентності та індивідуально-особистісної життєтворчості учнів загальноосвітніх навчальних закладів різного типу.

Мета дослідження — розкрити й обґрунтувати життєтворчі компетенції як стрижневу основу життєвої компетентності та життєтворчості особистості, продуктивного життєвого проектування.

Досягнення мети дослідження пов'язується нами з реалізацією таких завдань:

- розкрити сутність життєтворчих компетенцій особистості;
- розкрити зв'язок життєтворчих компетенцій з іншими структурними складовими життєвої компетентності особистості;
- охарактеризувати життєтворчі компетенції.

Стаття продовжує наукове дослідження життєтворчості та життєвої компетентності особистості, яке здійснювалося потужним авторським колективом українських вчених під керівництвом

Л. В. Сохань [4; 5; 10; 13; 17], колективом науковців під керуванням Л. В. Сохань і автора статті [6; 8; 12; 15; 19], автором статті (одноосібно та в співавторстві, під науковим керуванням) [1; 2; 3; 7; 9; 11; 14; 16; 18].

Ідеї, висловлені в статті, творчо продовжують і розвивають, ґрунтуються на положеннях теорії, психології та педагогіки життєтворчості, концепції життєвої компетентності, які були розроблені у вказаних джерелах.

Структура життєтворчих компетенцій особистості. Життєва компетентність — це системна властивість особистості: цілісна, ієрархічна, динамічна система здатностей (або окремих компетенцій), яка дає змогу людині свідомо і творчо визначати та здійснювати особисте життя, розвивати свою індивідуальність, розбудовувати життєвий ціннісно-нормативний простір, вирішувати складні життєві завдання, набувати і виконувати соціальні ролі.

Життєва компетентність виконує три основні функції: забезпечує життєстійкість, життєздатність та життєтворчість особистості.

Структурною одиницею життєвої компетентності є компетенція (або здатність). Ми вважаємо, що структура життєвої компетентності особистості складається з п'яти основних блоків компетенцій, а саме: компетенцій життєстійкості, життєздатності, життєтворчих компетенцій, функціональних компетенцій та професійної компетенції.

Ядром розвиненої життєвої компетентності особистості є життєтворчі компетенції, які визначають проблемне поле життя, набувають роль системоутворювального чинника розвитку життєвої компетентності.

До групи життєтворчих належать компетенції: життєпізнання (зумовлює здатність і готовність особистості до пізнання життя, самопізнання); життєпередбачення (здатність до передбачення власної життєдіяльності у майбутньому (пізнання життєвої перспективи); прогнозування її альтернативних варіантів, наслідків реалізації кожного з них); життєвого самовизначення (здатність і готовність до вибору життєвої мети, її ціннісного і ресурсного обґрунтування, узгодження з іншими цілями у життєвому проекті та деталізації процесу його досягнення в життєвих планах); життєздійснення (здатність і готовність до здійснення життєвого проекту засобами життєдіяльності в реальному, повсякденному житті); життєорганізації та життєвдосконалення (несе подвійне навантаження: з одного боку, створює умови для належного функціонування інших

життєтворчих компетенцій; з іншого — генералізує виконання функції організації життєвого часу та простору, саморозвитку та самовдосконалення особистості).

Життєтворчі компетенції особистості можуть функціонувати та розвиватися лише у взаємозв'язку та взаємодії між собою. Взаємозв'язок і взаємодоповнюваність є головними принципами їх існування.

Компетенція життєпізнання. Кожна людина — це дослідник життя — власного, інших людей, життя соціальних груп, спільнот, суспільства.

Значущість життєпізнання полягає в тому, що воно дає особистості здатність активно формувати уявлення про своє життя, а не пасивно реагувати на його вимоги, які виникають унаслідок впливу спадковості та середовища.

Структура компетенції життєпізнання, як і будь-якої іншої життєтворчої компетенції, складається з чотирьох блоків — аксіологічних, когнітивних, операційних та поведінкових елементів. Жоден із вказаних блоків не може окремо репрезентувати компетенцію. Вона постає в їхній динамічній взаємодії у конкретній ситуації життєпізнання (життєвій ситуації, до вивчення та осмислення якої докладається компетенція життєпізнання).

Компетенція життєпізнання виконує важливу життєву функцію: вона дає можливість особистості активно формувати уявлення про своє життя, життєдіяльність, особисту життєву перспективу, адекватно сприймати життєві події, застосовувати пізнане у прогнозуванні, визначенні цілей та засобів особистої життєдіяльності.

Життєпізнання — це фундамент життєпередбачення і життєвизначення.

Компетенція життєпередбачення. Антиципація. Однією з найбільш значущих компетенцій життєтворчості й життєвого проектування є компетенція життєвого передбачення (прогнозування), яка дає особистості спроможність діяти та приймати життєві рішення з відповідним часово-просторовим випередженням відносно очікуваних, майбутніх життєвих подій. У тому разі очікувані життєві події, їх настання можуть залежати від самої особистості.

Особистість передбачає не лише те, що повинно статися поза її волею, під впливом об'єктивних природних або суспільних чинників. Вона може активно передбачати можливість настання подій (і втілювати їх у життя, спрогнозувавши потрібні для цього ресурси, засоби та шляхи), які цілковито або більшою мірою залежать від її волі.

Життєпередбачення, таким чином, — це не лише прогнозування майбутніх життєвих подій, альтернативних варіантів життєвого шляху людини, пов'язаних з їх здійсненням. Це передбачення процесу, способів, засобів і шляхів впливу на життєві події, створення життєвих подій, розбудови прийнятних альтернативних варіантів траєкторії життєвого шляху, які залежать від волі та життєздійснення людини.

Формулу життєтворчості (досить схематично) можна виразити словами: «бачити та розуміти, прогнозувати, здійснювати власне життя». Життєпередбачення визначає зміст другої ланки цього ланцюжка. Зміст першої залежить, передусім, від життєвої стратегії, життєвої концепції та життєвого кредо особистості. Третю визначає життєздійснення. Феномен життєвого проектування (та життєвого проекту як об'єктивації, упредметнення цього процесу) охоплює весь ланцюг.

Компетенція життєпередбачення — це генералізована здатність особистості приймати рішення та діяти відповідно до випереджувального відображення власного життя, визначеної життєвої перспективи. Компетенція передбачає виділення і врахування очікуваних, майбутніх життєвих подій і ситуацій, прогнозування умов, потрібних для здійснення бажаних життєвих подій, наслідків настання цих подій і ситуацій.

Компетенція життєпередбачення відіграє важливу роль в усій життєдіяльності людини, адже повноцінне життя особистості стає неможливим без адекватного відображення теперішнього, збереження минулого та активного оволодіння, освоєння перспективи його майбутнього.

Життєпередбачення відіграє особливу роль у формуванні життєвого задуму особистості. Грунтовний, системний життєвий проект не виникає на порожньому місці. Йому передує період осмислення, обдумування особистістю власного життя, життєвий задум. Задум фіксує випереджальне уявлення про необхідне та бажане у житті.

Здатність до життєпередбачення (передбачення, прогнозування майбутнього життя) ґрунтується на життєвому досвіді особистості та інформації про актуальну життєву ситуацію. Життєвий досвід (зокрема, досвід прийняття та переживання життєвих цінностей) та актуальна життєва ситуація надають особистості можливість висунути сукупність гіпотез про майбутнє життя, які можуть інституціалізуватися у його системне бачення — життєву перспективу.

Адекватність, глибина і широчина бачення актуальної життєвої ситуації та життєвої перспективи, яку вона породжує, активність

і наполегливість у реалізації перспективних життєвих цілей — це запорука позитивних результатів життєдіяльності, життєвого успіху. Таким чином, адекватність життєпередбачення залежить, у першу чергу, від адекватного бачення та розуміння сталих і змінних умов життєвої ситуації.

Конкретними формами прояву антиципації у життєпередбаченні особистості можуть бути життєві передчуття, припущення, провіщення та прогнози.

Життєве передчуття вказує на можливість виникнення певних почуттів та життєвих ситуацій, пов'язаних з ними. Причина передчуття криється у самій людині — вона відчуває наближення певного стійкого емоційного стану. Цей стан, якщо він раніше переживався, асоціюється з певними життєвими подіями, ситуаціями. Таким чином, передчуття емоційного переживання може парадоксальним чином викликати інтерес до людей або обставин, пов'язаних з ним. Звідси передчуття досить часто справджуються тому, що підштовхують людину до осіб чи подій, які викликають той емоційний стан, який передчувається.

Припущення вказує на можливість настання певних життєвих подій, можливий розвиток ситуацій, які передбачаються відповідно до попереднього життєвого досвіду; це логічне міркування, що найчастіше вибудовується за асоціацією за допомогою порівняння.

Провіщення вербалізує передчуття, але не спирається на логічну процедуру доведення істинності твердження про майбутнє.

Прогноз — це передбачення майбутнього, яке ґрунтується на попередньому досвіді та знанні (зокрема науковому) про об'єкт, строгому логічному порядку міркувань, вимагає чіткого формулювання передбачення майбутніх подій. Прогноз набуває ознак знання.

Компетенція життєвого самовизначення. Життєве самовизначення — органічне продовження життєпередбачення. Життєпередбачення не переслідує жодної користі, якщо прогноз не впливає на життєздійснення особистості, якщо він не використовується для визначення актуальних життєвих цілей, життєвих завдань, конкретних шляхів та засобів їх досягнення, врахування наслідків їх реалізації.

Компетенція життєвого самовизначення — це генералізована здатність і готовність особистості до визначення (вибору) життєвих цілей, деталізації процесу їх досягнення в конкретних життєвих завданнях, відібраних способах та засобах реалізації, розрахунках

потрібних ресурсів. Фактично, компетенція життєвизначення дає змогу особистості сформулювати свій життєвий проект як систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених життєвих цілей, завдань, ресурсів, способів і засобів їх реалізації, які закріплюються у її життєвих планах.

Компетенція життєздійснення. Життєвий проект, який не здійснюється у реальному житті, щоденній життєдіяльності людини, втрачає свою якість, стає пустим мрійництвом.

Життєздійснення — це, водночас, форма і засіб реалізації життєвого проекту.

Життєздійснення — головний критерій ефективності життєвого проекту. Воно визначає його якість, системність та глибину; підтверджує суб'єктивну значущість, бажаність для людини її життєвих цілей, випробовує волю особистості до досягнення визначених нею життєвих результатів.

Компетенція життєздійснення — це генералізована здатність і готовність особистості свідомо і творчо здійснювати своє життя, дотримуючись і реалізуючи особистий життєвий проект. Життєздійснення передбачає високу майстерність особистості в узгодженні ідеального та реального чуттєвого життя, зняття суперечності між вимогами життєвого проекту та вимогами життєдіяльності.

Компетенція життєорганізації та життєвдосконалення. Теорія, психологія і педагогіка життєтворчості розглядають життєвий проект як потужний засіб життєорганізації та життєвдосконалення, які супроводжують, підтримують і логічно продовжують процес життєтворчості особистості. У зв'язку з цим постає необхідність розглянути організуючу та оптимізуючу функції життєвого проектування та відповідні життєтворчі компетенції, які забезпечують їх ефективну реалізацію в процесі життєвого проектування.

Компетенція життєорганізації (організації життєвого часу та простору) — це генералізована здатність і готовність особистості до організації власного життя та його ресурсів відповідно до вимог життєвого проекту та об'єктивних вимог середовища до людини, яка здійснює життєве проектування, свідомо і творчо визначає і звершує життєдіяльність відповідно до свого проекту.

Компетенція життєорганізації — одна з ключових компетенцій особистості. Розвиток особистості, її життєвої компетентності та життєвого проекту відбувається у конкретному життєвому і соціальному просторі та часі, які впливають на зазначений процес. Тому ефективність розвитку життєвої компетентності, розроблення

та реалізації життєвого проекту, які здійснюються особистістю заради життєвого успіху, залежатимуть від її спроможності організувати свій життєвий час і простір, вплинути на соціальний простір своєї життєдіяльності.

Компетенція життєвдосконалення (самонавчання мистецтву життя) — це здатність і готовність до самовдосконалення, розвитку та корекції власних особистісних якостей, цілеспрямованого оволодіння мистецтвом життя. Компетенція життєвдосконалення сприяє досягненню життєвої та соціальної ефективності особистості в процесі життєвого проектування, відповідності її життєвого проекту внутрішнім та об'єктивним зовнішнім вимогам.

Компетенції самоорганізації та самовдосконалення розвиваються в онтогенезі у тісному зв'язку із компетенціями життєпізнання, життєпередбачення та життєвизначення.

Висновки. Життєва компетентність — це системна властивість особистості: цілісна, ієрархічна, динамічна система здатностей (або окремих компетенцій), яка дає змогу людині свідомо і творчо визначати та здійснювати власне життя, розвивати свою індивідуальність, розбудовувати життєвий ціннісно-нормативний простір, вирішувати складні життєві завдання, набувати і виконувати соціальні ролі.

Успішність життєдіяльності особистості визначається дотриманням основного принципу розвитку життєвої компетентності: особистість повинна бути мінімально (достатньо) компетентною у всьому в житті, але абсолютно компетентною в найпотрібнішому життєвому мінімумі. До останнього, безумовно, належать життєтворчі компетенції.

До життєтворчих компетенцій можна віднести такі компетенції: життєпізнання; життєпередбачення; життєвизначення; життєздійснення; життєорганізації та життєвдосконалення.

Структура життєтворчої компетенції складається із чотирьох блоків, а саме: аксіологічних, когнітивних, операційних та поведінкових елементів. Жоден із вказаних блоків не може окремо репрезентувати компетенцію. Вона постає в їхній динамічній взаємодії у конкретній життєвій ситуації.

Життєтворчі компетенції визначають ефективність і результативність життєвого проектування особистості.

Компетенція життєпізнання — це генералізована здатність та готовність особистості до пізнання сутності, закономірностей та принципів людського життя, цілеспрямованого вивчення власного життя як його унікального, неповторного прояву.

Компетенція життєпередбачення — це генералізована здатність особистості приймати рішення та діяти відповідно до випереджувального відображення власного життя, визначеної життєвої перспективи. Компетенція передбачає виділення і врахування очікуваних, майбутніх життєвих подій і ситуацій, прогнозування умов, потрібних для здійснення бажаних життєвих подій, наслідків настання цих подій та ситуацій.

Компетенція життєвого самовизначення — це генералізована здатність та готовність особистості до визначення (вибору) життєвих цілей, деталізації процесу їх досягнення у конкретних життєвих завданнях, відібраних способах та засобах реалізації, розрахування потрібних ресурсів. Фактично, компетенція життєвизначення дає змогу особистості сформулювати свій життєвий проєкт як систему взаємопов'язаних та взаємозумовлених життєвих цілей, завдань, ресурсів, способів та засобів їх реалізації, які закріплюються у її життєвих планах.

Компетенція життєздійснення — це генералізована здатність і готовність особистості свідомо і творчо здійснювати своє життя, дотримуючись та реалізуючи особистий життєвий проєкт. Життєздійснення передбачає високу майстерність особистості в узгодженні ідеального та реального, чуттєвого життя, зняття суперечності між вимогами життєвого проєкту та вимогами життєдіяльності.

Компетенція життєорганізації (організації життєвого часу та простору) — це генералізована здатність і готовність особистості до організації власного життя та його ресурсів відповідно до вимог життєвого проєкту та об'єктивних вимог середовища до людини, яка здійснює життєве проєктування, свідомо і творчо визначає і звершує життєдіяльність.

Компетенція життєвдосконалення (самонавчання мистецтву життя) — це здатність і готовність до самовдосконалення, розвитку та корекції власних особистісних якостей, цілеспрямованого оволодіння мистецтвом життя. Компетенція життєвдосконалення сприяє досягненню життєвої та соціальної ефективності особистості, відповідності її життєдіяльності внутрішнім і об'єктивним зовнішнім вимогам.

Життєтворчі компетенції є найважливішим структурним елементом життєвої компетентності. Вони визначають успішність розвитку всієї життєвої компетентності, ефективність життєдіяльності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О.* Життєвий проект особистості: від теорії до практики: Практик.-зорієнт. посіб.— К.: Освіта України, 2007.
2. *Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О.* Проектне бачення компетентнісно спрямованої 12-річної середньої школи: Практик.-зорієнт. посіб.— Запоріжжя: Центріон, 2005.
3. *Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О.* Проектні обриси становлення життєстійкої і життєздатної людини: Практик.-зорієнт. посіб.— Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2006.
4. *Жизненный путь личности* / Отв. ред. *Л. В. Сохань*.— К.: Наукова думка, 1987.
5. *Жизнь как творчество* / Отв. ред. *Л. В. Сохань, В. А. Тихонович*.— К.: Наук. думка, 1985.
6. *Життєва компетентність особистості: Наук.-метод. посіб.* / За ред. *Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен*.— К.: Богдана, 2003.
7. *Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Наук.-метод. посіб.* / За ред. *І. Г. Єрмакова*.— Запоріжжя: Центріон, 2005.
8. *Життєві кризи особистості: Наук.-метод. посіб.: У 2 ч.* / За наук. ред. *Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова*.— К.: ІЗМН, 1998.— Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості.
9. *Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми: Наук.-метод. зб.* / За ред. *І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен*.— Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2006.
10. *Культура жизни личности: Проблема теории и методологии социально-психол. исслед.* / Отв. ред. *Л. В. Сохань, В. А. Тихонович*.— К.: Наукова думка, 1988.
11. *Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практик.-зорієнт. зб.* / Кер. авт. кол. *С. М. Шевцова*; Наук. керів. і ред.— *І. Г. Єрмаков*.— К.: Департамент, 2003.
12. *Мистецтво життя особистості. Наук.-метод. посіб.: У 2 ч.* / Кер. авт. кол. і наук. ред. *Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков*.— К., 1997.— Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості.
13. *Образ жизни: Теор. и методол. проблемы соц.-психол. исслед.* / Отв. ред. *Л. В. Сохань, В. А. Тихонович*.— К.: Наукова думка, 1980.
14. *Проектний підхід до компетентнісно спрямованої освіти: Наук.-метод. зб.* / За наук. ред. *І. Г. Єрмакова, В. В. Ничипоренко*.— Запоріжжя: Хортицький навчальний багатопрофільний центр, 2006.
15. *Психологія і педагогіка життєтворчості: Наук.-метод. посіб.* / За наук. ред. *Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова*.— К., 1996.
16. *Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХ ст.: Наук.-метод. збірн.: У 2 ч / За наук. ред. І. Г. Єрмакова*.— К.: ІЗМН, 1998.— Ч. 1.
17. *Л. В. Сохань, Е. И. Головаха, Р. А. Ануфриева, О. Н. Балакирева, В. В. Очеретяный.* Психология жизненного успеха Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций.— К., 1995.

18. Соціальна і життєва практика учнів 12-річної школи: Практико-зорієнт. зб. / За ред. І. Г. Єрмакова, Г. Г. Ковганич.— Запоріжжя: Хортицький навчальний багатопрофільний центр, 2006.
19. Школа життєтворчості особистості: Наук.-метод. зб. / За наук. ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова.— К.: ІСДО, 1995.

Ключевые слова: життєтворчество, жизненная компетентность, жизнепрогнозирование, самоопределение.

Key words: lifecreation, life competency, foresight, self-determination.

УДК 159.937.015.3

О. М. Кочубейник,
кандидат психологічних наук

ФАКТ У ПСИХОЛОГІЇ: СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ЙОГО РОЗУМІННЯ

Анализируется ситуация кризиса в современной психологической науке. Делается вывод о том, что причины различных симптомов кризиса психологии коренятся в противоречивом понимании природы психологического факта, что препятствует осуществлению интегративных процессов, в которых нуждается психология в начале XXI века.

Crisis situation in modern psychological science is analyzed. The conclusion that causes of various symptoms of crisis in psychology are rooted in contradictory understanding of genesis of the psychological fact and that such understanding prevents integrative processes in which psychology at the beginning of the XXI century has need for was drawn.

Фундаментальна методологічна криза, що окреслилась у світовій психології на межі XIX–XX ст., понині не розв'язана. Тоді, на початку XX ст., суть сформованої проблеми вбачалася у тому, що предмет — свідомість, перший предмет психології як науки, став неприйнятний у зв'язку з вимогами, висунутими до наукового знання. Уведені Декартом ще наприкінці XVI ст. поняття «свідомість», «мислення» і «рефлексія» виявилися занадто невизначеними для подальшого дослідження. Іншими словами, криза пов'язувалася тоді з відсутністю предмета, що задовольняв би канонам наукового пізнання. Дискусії точилися переважно навколо того, що «призначити» предметом психології: поведінку, несвідоме або гештальт (останнє тільки поглибило кризу, оскільки призвело до існування «різних психологій»). Лише деякі мислителі (А. Бергсон,